

Tony Judt

VELIKA ILUZIJA?

Razmislek o Evropi

Tony Judt

VELIKA ILUZIJA?

Razmislek o Evropi

Prevedel: Sandi Kodrič

UMco

Ljubljana, 2015

Tony Judt
VELIKA ILUZIJA?
Razmislek o Evropi

A GRAND ILLUSION?: An Essay on Europe
Copyright © 2011, The Estate of Tony Judt
All rights reserved

© za Slovenijo UMco, d. d., 2015. Vse pravice pridržane.

Prevod: Sandi Kodrič

Izdajatelj in založnik: UMco d. d., za založbo Samo Rugelj
Zbirka Angažirano

Urejanje: Renate Rugelj
Lektura: Mira Turk Škraba
Korektura: Urška Levstek in Ana Tratnik
Oblikovanje ovitka: Žiga Valetič
Postavitev: Aleš Cimprič
Tisk: NTD d. o. o.
Naklada: 400 izvodov, 1. natis
Ljubljana, 2015

Brez pisnega dovoljenja založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, skupaj s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

Knjižno delo je izšlo v okviru programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
061.1EU
323(4)
JUDT, Tony
Velika iluzija? : razmislek o Evropi / Tony Judt ; prevedel
Sandi Kodrič. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2015. - (Zbirka
Angažirano)
Prevod dela: A grand illusion?
ISBN 978-961-6954-25-9
278683904

VSEBINA

PREDGOVOR		7
PRVO POGLAVJE	Velika iluzija	13
DRUGO POGLAVJE	Vzhodni pristopi	47
TRETJE POGLAVJE	Zbogom vsemu temu	79
EPILOG		119
STVARNO IN IMENSKO KAZALO		131

PREDGOVOR

Ta knjiga je nastala iz mojih predavanj v Centru Johns Hopkins v Bologni, ki sta jih maja 1995 organizirali revija *The New York Review of Books* in založba Hill & Wang. Zahvaljujem se direktorju Centra profesorju Robertu Evansu za gostoljubje in profesorju Pietru Corsiju, uredniku revije *La Rivista dei Libri*, za organizacijo in sponzorstvo tega niza predavanj. Živahne razprave, ki so sledile po predavanjih, so mi zelo koristile, in upam, da bo iz nadaljevanja jasno razvidno, koliko sem se naučil iz njih. Prvotna ideja za to knjigo izvirava iz pogovorov z Robertom Silversom in Elisabeth Sifton. Obema sem hvaležen za predloge in opogumljanje.

To delo je več kot naključni članek, vendar manj kot zgodovinska knjiga, in se pravzaprav ukvarja s tremi aktualnimi vprašanji: Kakšni so izgledi za prihodnost Evropske unije? Če ta prihodnost ni videti povsem rožnata, zakaj je tako? V kolikšni meri je sploh pomembno, ali bo prišlo do združene Evrope ali ne? Ta niz vprašanj in moji odgovori nanje me utegnejo ožigosati kot evroskeptika, še toliko bolj,

ker sem Britanec, četudi ne živim več v Veliki Britaniji. Tako oznako že vnaprej zavračam. Sem navdušen zagovornik Evrope; nihče pri zdravi pameti si ne more želeli vrnitve v ne tako oddaljeni čas, ko so Evropo sestavljali medsebojno sprti, sumničavi, vase zazrti narodi. Karkoli nas vodi stran od *tiste* Evrope, je dobro. Čim dlje, tem bolje.

Vendar je zaželenost nekega zamišljenega cilja eno, njegova izvedljivost pa nekaj povsem drugega. Moja teza v tem eseju bo, da je resnično združena Evropa tako malo verjetna, da bi bilo nesmiselno pri njej vztrajati za vsako ceno. Potemtakem sem najbrž evropesimist. Za razliko od Jeana Monneta, ustanovitelja Evropske skupnosti, ne verjamem, da je modro – ali da je sploh mogoče – pozabiti na »duhove preteklosti«, zato bom esej sklenil z zagovorom in upravičevanjem delne ohranitve nacionalnih držav. Iz istega razloga bom utemeljeval, da ne glede na to, ali *bi morala* prihodnost bivših komunističnih držav vzhodne Evrope ležati znotraj popolnoma integrirane Evrope ali ne, ostaja dejstvo, da se ta cilj lahko izkaže kot neizvedljiv; zato je bolj pametno, da to prenehamo obljubljeni.

Na ton in argumentiranje v tej knjigi je vplivala okoliščina, da je bila napisana v Avstriji. V samem središču celine so prihodnji izgledi Evrope in prihajajoče težave videti drugače kot na njenem zahodnem robu, kjer se nahaja večina institucij Evropske unije. Imperialna dediščina, sodobna provincialnost srednje Evrope, nezgrešljiva navzočnost Nemčije, bližina »nekdanje Jugoslavije« in lahkost, s katero prečkamo nekdanjo ločnico med Vzhodom in Zahodom, potem pa takoj opazimo, kako se obe Evropi še vedno razlikujeta, vse to prispeva k bolj zamegljenemu pogledu na Unijo, kot ga

imajo severneje in zahodneje od tu. Zato sem še posebno hvaležen Univerzi v New Yorku, da mi je omogočila sobotno leto (sabbatical year), in Inštitutu za humanistiko ter njegovemu direktorju profesorju Krzystofu Michalskemu, da sta me povabila na Dunaj.

Na Dunaju, januarja 1996

VELIKA ILUZIJA?

VELIKA ILUZIJA

Evropska skupnost za premog in jeklo je bila rojena leta 1951 iz zamisli Jeana Monneta, ki jo je maja 1950 ubesedil francoski zunanji minister Robert Schuman. Leta 1958 je nastala Evropska gospodarska skupnost, popularno imenovana evropska šesterica (Francija, Zahodna Nemčija, Italija in države Beneluksa). Ta uspešna Evropa »skrajnega Zahoda« je nato v svoj krog sprejela Veliko Britanijo, Dansko in Irsko ter postala evropska deveterica. Čez čas se je razširila z Grčijo, Španijo in Portugalsko in postala evropska dvanajsterica. Z zadnjimi novimi članicami – Avstrijo, Švedsko in Finsko – je članstvo naraslo na petnajst držav. Ko se te dni govori (leta 1995, op. ur.) o morebitnem nadaljnjem širjenju, se v zvezi z državami, npr. Slovenijo ali Poljsko, brezsravno uporablja termin pridruževanje Evropi.

Ta nenavadni besednjak dokazuje, da današnja Evropa ni več kraj, ampak ideja o miroljubni, cvetoči, mednarodni združbi skupnih interesov in sodelujočih členov, Evropi duha in človekovih pravic, prostega pretoka blaga, idej in ljudi, skupnega delovanja in enotnosti. Nastanka te hiperrealistične

Evrope, bolj evropske od kontinenta samega, ki vsebuje projekcijo plemenitih vrednot starodavne civilizacije, vendar brez njenih temnejših plati, ni mogoče pripisati samo temu, da je druga polovica Evrope, vzhodna, ječala pod komunizmom. Navsezadnje iz te nove Evrope niso bile izključene samo t. i. ljudske demokratične republike, ampak tudi Švica, Norveška in (do nedavnega) Avstrija ter Švedska, ki so vzorne predstavnice družbenih in državljskih vrednot, ki jih častijo Evropejci. Da bomo lahko razumeli izvor, omejitve in tudi morebitna tveganja te Evrope, ki nam jo zdaj postavljajo za cilj, se moramo ozreti v ne tako davno preteklost, ko so bili izgledi za obstoj kakršnekoli Evrope še posebno mračni.

Z današnjega vidika zlahka razumemo zmotno prepričanje, da so povojno zahodno Evropo zgradili idealisti z mislijo na enotno celino. Brez dvoma so takšni idealisti sicer obstajali in so delovali v organizacijah, kot je bilo Evropsko gibanje za enotnost leta 1947, vendar niso imeli nikakršnega dejanskega vpliva. Presenetljivo je, da so o enotni celini še največ govorili britanski voditelji, ki kasneje niso igrali nobene vloge pri snovanju evropske enotnosti: oktobra 1942 je premier Winston Churchill omenil zunanjemu ministru Anthonyju Edenu, da »bi bila neizmerna katastrofa, če bi ruski boljševizem izpodrinil kulturo in neodvisnost starih evropskih držav. Četudi je danes težko govoriti o tem, upam da bo evropska družina delovala enotno, pod vodstvom nekakšnega sveta Evrope.«¹ V osvobojenih deželah celinske

1 Churchill je o združeni Evropi govoril tudi po vojni, v Zürichu septembra 1946 in v londonskem Albert Hallu maja 1947. Toda kot večina britanskih politikov je razmišljal le o srečevališču in debatnem klubu, kar je pozneje ustanovljeni Svet Evrope tudi zares postal in ostal.

Evrope je vsekakor *bilo* nekaj idealističnega razpoloženja, toda takratni akterji so se večinoma ukvarjali z notranjimi zadevami: z domačimi reformami po željah raznih koalicij, ki so med vojno nastajale med silami odpora proti nacističnim okupatorjem. Še dolgo po tem, vse do sredine petdesetih let dvajsetega stoletja je bilo le malo intelektualcev ali politikov bolj zainteresiranih za prihodnost združene celine kot za notranjo politiko njihove lastne države.

Idealizem v tistih letih ni prežemal Evropejcev in ravno tako ni šlo za kak usoden zgodovinski imperativ. V povojnih letih ni bilo videti, da bi lahko kmalu sledilo naravno ali celo neizogibno združevanje preživelih po Hitlerjevi vojni. Leta 1944 je ameriška novinarka Janet Flanner v enem izmed svojih rednih poročil v reviji *New Yorker* napovedala ravno nasprotno: neusmiljeno bojevanje obupanih evropskih narodov za življenjsko pomembne resurse. Jasno je bilo, da bodo zahodnoevropske države nekako morale sodelovati. Toda načini in obseg sodelovanja v tedanjem povojnem opustošenju niso bili kar vnaprej načrtani. Nekatere od možnih oblik kooperacije niso vsebovale prav nič idealističnega in niso bile temelj za prihodnje združevanje.

Zamisel hkratnega zadovoljevanja ekonomskih interesov, da bi lažje premagovali skupne probleme, še zdaleč ni bila nova. Že sredi 19. stoletja so nekateri predlagali »združene države Evrope« in ta predlog je februarja 1848 zagovarjal časopis druge francoske republike *Le Moniteur*. Obstajali so razni predlogi za federativno Evropo z mejami po vzoru švicarskih kantonov. Carinska unija je bila prav tako popularna téma diskusij. Krožile so tudi zamisli o širitvi nemške carinske unije, ustanovljene leta 1834, na Nizozemsko,

Belgijo, Dansko in celo na habsburške dežele, vendar do uresničitve ni prišlo.

Po prvi svetovni vojni so se v središče pozornosti vrnili trgovinski sporazumi. Zaradi razpustitve imperijev je prišlo do motenj pri proizvodnji in na trgovskih poteh, zato je nastala potreba po kartelih in trgovinskih paktih. K temu so prispevale tudi deprecije valut in zniževanje cen, ki so zaznamovali zgodnja dvajseta leta preteklega stoletja (bilo je tudi nekaj antiamerikanizma zaradi strahu pred ameriško konkurenco; duh tega strahu še danes preveva znotraj-evropske trgovinske sporazume). Najbolj znan rezultat teh teženj je bil mednarodni jeklarski kartel, ustanovljen septembra 1926, ki je vključeval Nemčijo, Francijo, Belgijo, Luksemburg in Posarje (po določenih versajske pogodbe tedaj še ločeno od Nemčije). Leto pozneje so se mu pridružile Češkoslovaška, Avstrija in Madžarska. Nemški proizvajalci so se kartelu odrekli leta 1929, opuščen pa je bil dve leti kasneje, na vrhuncu gospodarske depresije.

V tistem času je bilo še nekaj podobnih poskusov za okrepitev evropskega gospodarstva, če omenimo samo t. i. skupino iz Osla leta 1930 (Beneluks in skandinavske države) in rimski protokol, ki so ga leta 1934 podpisale Italija, Madžarska in Avstrija. Nič od navedenega ni moglo preprečiti upada trgovine, ki je bil tudi glavni razlog za gospodarsko stagnacijo. V letih 1929 do 1936 je francoski izvoz v Nemčijo upadel za 80 odstotkov, nemški izvoz v Francijo pa za 85 odstotkov. Zanimivo je, da sta si Francija in Nemčija še leta 1938, malo pred izbruhom vojne, neuspešno prizadevali zakrpati blagovno menjavo s trgovinskim sporazumom (ta sicer ni bil nikoli ratificiran), po katerem bi Francija uvozila

več nemških industrijskih proizvodov, v zameno pa bi Nemci uvažali francoske kmetijske pridelke.

Vzporedno z neuspešnim vzpostavljanjem ekonomskega partnerstva so med francoskim državnikom Aristidom Briandom in njegovim nemškim kolegom Gustavom Stresemannom potekali tudi diplomatski naporji za več franco-sko-nemškega sodelovanja. V dvajsetih letih 20. stoletja je Stresemann neutrudno zagovarjal odpravo carinskih ovir in celo uvedbo evropske valute. Čeprav pri tem ni bil tako odločen kot Walther Rathenau, nemški minister, ki so ga leta 1922 umorili nacionalisti in ki je po besedah Stefana Zweiga »dal življenje za evropsko idejo«, je Stresemann brez dvoma menil, da bo za nemške interese najbolje poskrbljeno v nekem širšem, evropskem kontekstu. Briand je bil bolj velikopotezen in manj natančen. Njegov načrt združene Evrope je predvideval »neko federalno vez med ljudstvi, ki naseljujejo evropske regije«. V britanskem zunanjem ministrstvu so Briandov predlog pronicljivo ocenili, čeprav so bili skeptični; zanje je pomenil »konsolidacijo evropskih financ in industrije z namenom okrepiti Francijo in preostalo Evropo proti naraščajoči moči čezmorske, še posebej ameriške konkurence. To je vsakokrat poglavitni pomen 'Združenih držav Evrope' oziroma 'paneuropejstva.' Brez tega vidika bi beseda paneuropejstvo komajda imela kak smisel.«²

Predhodnikov povojnega premikanja proti gospodarski zvezi torej ni manjkalo in v oživitvi tedanjih poskusov ni bilo kaj prida idealizma. Na gospodarsko ohromljeni celini

2 Citirano v urednikovem uvodu v zbornik P. Stirk, ur., *European Unity in Context; The Inter-war Period* (London, 1989), str. 13.